

UOT 37.01

TƏRBİYƏ PROSESİNİN VALİDEYN ÖVLAD MÜNASİBƏTLƏRİNƏ TƏSİRİ**Aytac Azər qızı Qəhrəmanlı***Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0005-6933-4417**E-mail:** qahramanliaytac1122@gmail.com*Açar söz:* ailə, tərbiyə, valideyn, övlad, münasibət, ünsiyyət*Ключевые слова:* семья, воспитание, родительство, ребенок, отношение, общение*Key word:* family, upbringing, parenting, child, relationship, communication

Cəmiyyətin sağlam inkişafı, mənəvi dəyərlərin qorunması və gənc nəslin sosial məsuliyyət hissəsinin formalaşması düzgün tərbiyə modelindən keçir. Müasir dövrdə uşaqların emosional ehtiyaclarının ödənilməsi, fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması və valideyn-övlad dialoqunun inkişaf etdirilməsi zəruri tələblərdəndir. Bu baxımdan tərbiyə prosesinin ailədaxili münasibətlərə təsirinin araşdırılması, onun effektiv mexanizmlərinin müəyyənəndirilməsi pedaqogika və psixologiya elmləri üçün aktual elmi istiqamət sayılır. Beləliklə, bu mövzunun öyrənilməsi yalnız ailə münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi baxımından deyil, həm də uşaqların sağlam psixoloji inkişafının və cəmiyyətin sosial sabitliyinin təmin olunması baxımından mühüm aktualıq daşıyır.

Müasir dövrdə yeniləşmə və qloballaşma prosesləri, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin təbliğatın geniş yayılması ailə həyatına da birbaşa təsir göstərir. Cəmiyyətdə baş verən sosial və mədəni dəyişikliklər ailədaxili münasibətlərin mahiyyətini, eləcə də şəxslərarası əlaqələrin formasını müəyyən dərəcədə dəyişmişdir. Bu səbəbdən ailə münasibətlərinin tədqiqi müasir pedaqogika və psixologiya elmlərinin ən aktualıq çevrilmişdir. Ailədaxili münasibətlərin sağlam psixoloji və pedaqoji prinsiplər üzərində qurulması, qarşılıqlı hörmət və sevgi ilə möhkəmləndirilməsi cəmiyyətin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillərdəndir. Ailədə hökm sürən münasibətlər, xüsusilə ata və ananın davranış tərz, ailə mühitinin ümumi ahənginə və uşaqların tərbiyəsinə mühüm təsir göstərir (5.s. 24).

V.A. Suxomlinski qeyd etmişdir ki, uşağın ən vacib tərbiyə məktəbi valideynlərin — ata və ananın — bir-biri ilə münasibətidir. Bu baxımdan ailədə əsas vəzifələrdən biri qarşılıqlı anlayışın, etimadın və empatiyanın qorunmasıdır. Bu cür münasibət təkcə ailə üzvləri arasında emosional sabitliyi deyil, həm də ailənin gələcək məqsədlərinin formalaşmasını təmin edir. Valideynlərin uşaqları ilə düzgün münasibət qurması ailədaxili harmoniyanın vacib tərkib hissəsidir və bu münasibət uşağın inkişafının ən erkən mərhələlərindən başlayır. Uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, psixi və emosional inkişafında, davranış normalarının mənimsənilməsində və idrak fəallığının yüksəlməsində valideyn-övlad münasibətləri həlledici rol oynayır (5, s. 24).

Uşaqların ilk öyrənmə və inkişaf təcrübələrinin təməli ailədə formalaşır. Ailə mühiti uşağın dünyagörüşünü, davranışını və idrak fəaliyyətini istiqamətləndirən əsas sosial mühit hesab olunur. Valideynlər yalnız birbaşa öyrətmə yolu ilə deyil, həm də öz həyat təcrübələrini, müşahidələrini və digər mənbələrdən qazandıqları bilikləri uşaqlara ötürməklə onların inkişaf prosesinə mühüm töhfə verirlər. Uşağın formalaşmasında valideyn məsuliyyəti yalnız gündəlik qayğı –

qidalanma, geyim və təmizlik kimi tələbatların ödənilməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Valideyn və övlad arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqə uşağın davranış normalarını mənimsəməsində, müsbət xüsusiyyətlərin və sosial bacarıqların inkişafında həlledici rol oynayır. Erkən yaş dövründə əldə edilən davranış vərdisləri gələcəkdə şəxsiyyətin formalaşmasına, münasibətlər sisteminə, inanclara və sosial dəyərlərə təsir edir (4, s. 368).

Valideyn-övlad münasibətləri mürəkkəb və çoxşaxəli bir sistem olub, həm bioloji, həm də psixoloji və sosial xarakter daşıyır. Bu münasibətlər qarşılıqlı inam, emosional bağlılıq və effektiv ünsiyyət əsasında formalaşır. Ailədəki münasibətlər yalnız nəzarət və qayğı ilə məhdudlaşmır, həm də uşağın duyğusal sabitliyini, özünəinamını və sosial davranışını müəyyən edir. Valideynlə uşaq arasında yaranan psixoloji yaxınlıq uşağın şəxsiyyət inkişafının əsas dayaqlarından biridir. Valideynin övladına qarşı münasibəti, ondan gözləntiləri, uşağın isə valideynə olan hörməti və bağlılığı bir-birini tamamlayan qarşılıqlı təsir sistemidir. Valideyn-övlad münasibətləri uşağın erkən yaş dövründən başlayaraq onun emosional tənzimləmə bacarığını, özünü ifadə və idarəetmə qabiliyyətini, sosial münasibətlərdə davranışını və dil inkişafını istiqamətləndirir. Ailə uşağın ilk sosial mühiti kimi onun cəmiyyətə integrasiya prosesində əsas rolunu oynayır. Valideynlər uşağın sosiallaşmasına, empatiya və hörmət hisslərinin formalaşmasına, fərqli insanlara qarşı anlayış və tolerantlıq nümayiş etdirməsinə şərait yaradırlar. Beləliklə, valideyn-övlad münasibətləri təkcə ailədaxili harmoniya üçün deyil, həm də uşağın gələcəkdə cəmiyyətə uyğunlaşması, sağlam şəxsiyyət kimi yetişməsi və mənəvi dəyərlərlə böyüməsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır (7).

Valideyn-övlad münasibətlərində diqqət yetirilməsi vacib olan əsas məqamlardan biri uşağı dinləmək bacarığıdır. Uşağı dinləmək, onun fikirlərinə və hisslərinə əhəmiyyət vermək tərbiyə prosesinin mühüm tərkib hissəsidir. Hər bir valideyn övladı ilə mütəmadi söhbət etməyə zaman ayırmalı, bu ünsiyyət zamanı tam diqqətini uşağa yönəltməlidir. Uşağın danışdığı anlarda onun sözünü kəsməmək, mövzunu dəyişməmək və göz təması saxlamaq valideynin hörmət və anlayış nümayiş etdirdiyini göstərir. Əgər uşaq valideyn tərəfindən dinlənilmədiyini hiss edərsə, o, öz hiss və düşüncələrini paylaşmaq üçün başqa mənbələr axtaracaq ki, bu da onun emosional vəziyyətinə mənfi təsir göstərə bilər.

Valideyn-övlad münasibətlərində digər mühüm amil sevgi və emosional dəstəyin ifadə edilməsidir. Bəzi valideynlər uşaqlarına qarşı sevgi nümayiş etdirməkdən çəkinir, bunu uşağın şıltaq böyüməməsi ilə əlaqələndirirlər. Halbuki, uşaq üçün valideyn sevgisini hiss etmək, qəbul edilmək və dəyərli olduğunu anlamaq çox vacibdir. Sevgi dolu münasibət uşağın psixoloji sabitliyini təmin edir, onda özünəinam hissini və müsbət mənəvi keyfiyyətləri inkişaf etdirir. Hər bir valideyn övladını olduğu kimi qəbul etməli, sevgi və şəfqət mühitində böyütməlidir. Tərbiyə prosesində diqqət yetirilməli məqamlardan biri də uşağın qorxu vasitəsilə tərbiyə edilməməsidir. Bəzən valideynlər uşaqları müəyyən davranışlardan çəkindirmək üçün onları müxtəlif simvollarla – həkim, polis, it və ya canavar kimi obrazlarla qorxudurlar. Bu üsul qısamüddətli itaət yaratsa da, uşağın psixikasında qalıcı qorxu və narahatlıq hissi formalaşdırır. Belə hallarda uşaqlar özlərini daim gərgin və təhlükədə hiss edirlər ki, bu da onların gələcək emosional inkişafına mənfi təsir göstərir. Ailədaxili münasibətlərdə valideynin övladlar arasındakı münasibətə nəzarəti də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çoxuşaqlı ailələrdə bəzən uşaqlar arasında anlaşılmazlıqlar və rəqabət yaranır. Valideynin vəzifəsi bu hallarda ədalətli mövqe tutmaq, hər bir övlada eyni dərəcədə sevgi və diqqət göstərməkdir. Uşaqlara səmimilik, dürüstlük, mərhə-

mət və ədalət kimi dəyərlərin aşılması onların gələcəkdə sağlam münasibətlər qurmasına və düzgün sosial davranış formalaşdırmasına kömək edir (8).

Elmi yenilik tərbiyə prosesində mövcud psixoloji və pedaqoji yanaşmaların müqayisəli təhlili, həmçinin valideyn-övlad qarşılıqlı təsir mexanizmlərinin aşkar edilməsində özünü göstərir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, valideynlərin ünsiyyət tərz, diqqət və sevgi nümayiş etdirmə formaları uşağın şəxsiyyət quruluşunu, sosial bacarıqlarını və davranış vərdişlərini formalaşdırır.

Bundan əlavə, məqalə valideynlərin tərbiyə üsullarının uşağın gələcək sosial münasibətlərinə və psixoloji sağlamlığına təsirini elmi əsaslarla izah edir. Beləliklə, araşdırma yalnız nəzəri biliklərin zənginləşdirilməsinə deyil, həm də praktik tövsiyələrin hazırlanmasına imkan yaradır. Bu, valideyn-övlad münasibətlərinin səmərəli və müasir tərbiyə prinsipləri əsasında qurulmasına elmi töhfə verir.

Məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqların inkişaf proqramlarının hazırlanması zamanı valideynlər üçün tövsiyələrdən istifadə etmək mümkündür. Bu tövsiyələr uşaqların sosial bacarıqlarının, emosional sabitliyinin və özünüifadə qabiliyyətlərinin inkişafına dəstək verir. Həmçinin, valideyn-övlad münasibətlərinin düzgün təşkili uşaqların psixoloji sağlamlığını qoruyur, onların gələcəkdə cəmiyyətdə səmərəli və məsuliyyətli fərdlər kimi yetişməsinə təmin edir.

Məqalə həm də ailədaxili davranışların idarə olunması və uşaqların sosiallaşması sahəsində praktik yanaşmaların hazırlanmasına şərait yaradır. Valideynlər uşaqlarına sevgi və diqqət göstərməyi, onların fikirlərini dinləməyi, emosional ehtiyaclarını nəzərə alaraq düzgün tərbiyə üsullarını tətbiq etməyi öyrənirlər. Bu, uşaqların özünəinamını gücləndirir, empatiya və hörmət duyğularının inkişafına səbəb olur, həmçinin ailə daxilində harmoniya və qarşılıqlı anlaşmanı təmin edir.

Nəticədə, məqalə tərbiyə sahəsində praktik tövsiyələr hazırlamaq, valideynlərin və pedaqoqların fəaliyyətini təkmilləşdirmək, uşaqların sosial, emosional və psixoloji inkişafını dəstəkləmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bu tədqiqat ailədaxili münasibətlərin səmərəli təşkili və uşaqların gələcəkdə cəmiyyətə uyğun, məsuliyyətli və müstəqil fərdlər kimi yetişməsinə töhfə verir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə ailə institutunun dəyərlərində və sosial münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklər tərbiyə prosesinə və valideyn-övlad münasibətlərinə birbaşa təsir göstərir. Cəmiyyətin inkişaf templəri, texnologiyanın sürətli yayılması, informasiya məkanının genişlənməsi və sosial mediadan asılılıq ailədaxili ünsiyyətin xarakterini dəyişmişdir. Belə şəraitdə uşaqların düzgün tərbiyə olunması, onların şəxsiyyət kimi formalaşması və sosial adaptasiyası valideynlərin davranış tərzindən və ailə münasibətlərinin sağlamlığından asılı olur.

Problemin elmi yeniliyi. Bu məqalənin elmi yeniliyi ailədaxili tərbiyə prosesinin valideyn-övlad münasibətlərinə təsirinin sistemli şəkildə təhlil edilməsində özünü göstərir. Araşdırma valideynlərin uşağın emosional, sosial və psixoloji inkişafına yönələn davranış üsullarının təcrübə və nəzəri biliklər əsasında öyrənilməsinə təmin edir.

Problemin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Bu məqalənin praktiki əhəmiyyəti valideynlərin uşaqların tərbiyəsində elmi əsaslara söykənən, məqsədyönlü və səmərəli yanaşmalar tətbiq etməsinə imkan yaratmasında özünü göstərir. Ailədaxili münasibətlərin keyfiyyətli qurulması, uşağın emosional və sosial inkişafının düzgün istiqamət alması, davranış vərdişlərinin forma-

laşması və şəxsiyyətin balanslı inkişafı üçün valideynlərin metodik və psixoloji biliklərlə təchiz olunması vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.N., Ailə pedaqogikası. Bakı: Mütərcim, 2020, 344 s.
2. Axundov S., Həsənov A. Ailədə uşaqların əxlaq tərbiyəsi. Bakı, 1989, 548 s.
3. Əhmədov H.M, Uşaqların tərbiyəsində valideynlərin şəxsi nümunəsi. Bakı, 1962, 195 s.
4. Hüseynzadə R. Əzizova Z., Pedaqogika. Bakı, 2021, 488 s.
5. İmamverdiyeva N. Mirzəliyeva N., Yeniyetməlik və yetkinlik yaşına çatmış uşaqların sosiallaşmasına ailədaxili münasibətlərin təsiri. Bakı, 2022, 207 s.
6. <https://muallim.edu.az/>
7. <https://eudi.az/meqale/etrafli/362>
8. <https://pedaqoq.az/?p=1644>

A.A. Qəhrəmanlı

Tərbiyə prosesinin valideyn övlad münasibətlərinə təsiri Xülasə

Tərbiyə prosesi ailə münasibətlərinin, xüsusilə də valideyn və övlad arasındakı bağların formalaşmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Ailədə uşaq ilk sosial təcrübəsini əldə edir və valideynlərin davranışı onun şəxsiyyətinin formalaşmasına birbaşa təsir göstərir. Valideynin sevgi, diqqət və anlayışa əsaslanan yanaşması uşağın emosional sabitliyini möhkəmləndirir. Əksinə, laqeyd və ya sərt münasibət uşaqda inamsızlıq və qorxu yarada bilər. Tərbiyə prosesində qarşılıqlı hörmət və açıq ünsiyyətin qorunması münasibətlərin sağlam qalmasını təmin edir. Uşağın fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun davranmaq onun özünəinamını və məsuliyyət hissini gücləndirir. Müasir dövrdə valideynlərin psixoloji və pedaqoji biliklərə əsaslanaraq tərbiyə aparması daha effektiv nəticələr verir. Ailədə düzgün tərbiyə mühiti formalaşdıqda uşaq cəmiyyətə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkmir. Tərbiyə valideyn-övlad münasibətlərinin davamlılığını və qarşılıqlı etimadı qoruyur. Beləliklə, ailədə sağlam tərbiyə sistemi cəmiyyətin ümumi məənəvi inkişafına töhfə verir.

A.A. Гахраманли

Влияние процесса воспитания на отношения между родителями и детьми Резюме

Процесс воспитания имеет большое значение в формировании семейных отношений, особенно отношений между родителями и детьми. В семье ребёнок приобретает первый социальный опыт, а поведение родителей напрямую влияет на формирование его личности. Родительский подход, основанный на любви, внимании и понимании, укрепляет эмоциональную устойчивость ребёнка. Напротив, пренебрежительное или грубое отношение может вызвать у ребёнка недоверие и страх. Поддержание взаимного уважения и

открытого общения в процессе воспитания способствует поддержанию здоровых отношений. Соответствие поведения индивидуальным особенностям ребёнка укрепляет его уверенность в себе и чувство ответственности. В современном мире родительское воспитание, основанное на психолого-педагогических знаниях, даёт более эффективные результаты. При формировании в семье правильной воспитательной среды ребёнок легко адаптируется к обществу. Воспитание поддерживает преемственность родительско-детских отношений и взаимное доверие. Таким образом, здоровая система воспитания в семье способствует общему нравственному развитию общества.

A.A. Gahramanli

**The impact of the upbringing process on parent-child relationships
Summary**

The upbringing process is of great importance in the formation of family relationships, especially the bonds between parents and children. In the family, the child gains his first social experience, and the behavior of the parents directly affects the formation of his personality. A parent's approach based on love, attention, and understanding strengthens the child's emotional stability. On the contrary, a negligent or harsh attitude can create distrust and fear in the child. Maintaining mutual respect and open communication in the upbringing process ensures that relationships remain healthy. Behaving in accordance with the child's individual characteristics strengthens his self-confidence and sense of responsibility. In modern times, parents' upbringing based on psychological and pedagogical knowledge gives more effective results. When the right upbringing environment is formed in the family, the child does not have difficulty adapting to society. Upbringing maintains the continuity of parent-child relationships and mutual trust. Thus, a healthy upbringing system in the family contributes to the overall moral development of society.

Redaksiyaya daxil olub: 21.04.2026